

DOBOSSY LÁSZLÓ

A ZIMMERWALDISTÁK FRANCIA NYELVŰ FOLYÓIRATA A HÁBORÚ-ELLENES MAGYAR KÖLTÉSZETRŐL, 1916-BAN

Laczkó Géza A magyar irodalom külföldön c. cikkében, melyet a Nyugat 1912. évfolyama közölt (II. köt. 156. l.), a másoktól is gyakran éreztetett keserűséggel panaszkolta irodalmunk — főleg költészetünk — mostoha sorsát külföldön, elsősorban a francia nyelvterületen. Noha túloz Laczkó, hiszen az 1848–49. forradalom hatására, különösen pedig az emigránsok, főként Irányi Dániel munkássága folytán a múlt század első felének magyar irodalmát, nevezetesen Petőfi költészetét (és életét) a franciák viszonylag jól ismerték és elismerték, kétségtelen, hogy az Ady-nemzedék alkotásainak az első világháború előtt és azután is még sokáig nem akadt olyan tolmácsolója, mint az Irányival együtt dolgozott Charles-Louis Chassin.

E körülmény is fokozza annak a tanulmánynak az irodalomtörténeti jelentőségét, mely az első világháború idején, 1916-ban jelent meg Svájcban, a zimmerwaldisták francia nyelvű folyóiratában, a *Demain*-ben (Holnap). A tanulmány szerzője, az akkor harmincéves Lovag Ádám magyar költő, az új magyar költészet háborúellenes alaphangját mutatta be és bizonyította a tanulmányozott költők egy (vagy két) költeményének lefordításával és magyarázatával. A tíz oldalas cikk a következő költők műveiből közöl szemelvényeket: Ady Endre, Benjamin Béla, Dutka Ákos, Franyó Zoltán, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Lovag Ádám, Peterdi Andor és Szép Ernő.

A Genfben megjelent folyóirat, mely helyet adott a magyar költészet háborúellenes szellemét és megnyilvánulásait méltató tanulmánynak, a zimmerwaldi találkozón kidolgozott elveket hirdette merészen és következetesen, ha nem is mindig szabadulva az anarchoszindikalizmustól, melyet Lenin a francia munkásmozgalom egyik betegségének nevezett. Szerkesztője, a szenvedélyes Henri Guilbeaux, állandó kapcsolatot tartott a bolsevikok Svájcban élt vezetőivel a *Demain* közölte franciául Lenin és társai cikkeit, majd az októberi forradalom után rendszeresen és részletesen beszámolt a Szovjetunió életéről és harcairól. E tevékenysége miatt Guilbeaux-t a francia bíróság 1918-ban halálra ítélte, a svájci hatóságok pedig kiutasították; (ennek folytán meg is szűnt e fontos nemzetközi folyóirat); Guilbeaux a Szovjetunióba távozott, a francia munkásmozgalomról írt munkája elé Lenin írt előszót; később elhatalmasodott benne az izgágaság, melytől már Romain Rolland is ismételtlen óvta (ld. *Journal de guerre*, 1249. l.); s önmagával meghasonolva halt meg a harmincas évek végén (haláláról ld. Stefan Zweig: *Búcsú a tegnaptól*, magyar kiadás 274. l.).

A *Demain*-nek az a kettős száma — az 1916. november–decemberi kötete — mely Lovag Ádám tanulmányát közli, különlegesen változatos: vezető helyen Romain Rolland legélesebb és leghatározottabb cikkét közli a háború és az imperializmus ellen Aux peuples assassinés! (A legyilkolt népekhez!) címen, egyéb közleményei közül pedig kiemelkednek Lunaccsarszkijnak franciául tartott előadása Verhaerenről, Forelnak a hátországi uszítókat támadó megrendítő írása, Frans Masereelnek a háborúellenes fametszetei, továbbá a Lengyel Szociáldemokrata Párt zimmerwaldista irányzatú külföldi képviselőitől a nyilatkozata és egy adatszerű leleplező kimutatás a cikkíró szemelvényeket mutat be az új magyar költészetből, egyébként értékelés vagy elemzés nélkül mindössze a költőt ismertető rövid tájékoztatás kíséretében. (A szerző magyar sorrendben írja a költők nevét — tehát: vezetéknev, keresztnév — ami akkortájt fölöttebb szokatlan s máig sem általánosult, sőt méltán vitatható írásmód.)

Elsőnek Szép Ernőtől közli az *Imádság* c. költeményt (megjelent az *Emlék* c. kötetben, 127. l.), formahűen, a rimképletet és a szótagszámot is tiszteletben tartva; hangulatos és finom francia vers e fordítás, a második vonalbeli szimbolisták — főként Jules Laforgue — modorában.

Ady *Endre* következik ezután; a cikkíró »az új nemzedék legerősebb egyéniségének« nevezi őt s két szemelvényt közöl tőle: egy jól választott prózai írást és egy kevésbé szerencsésen bemutatott költeményt. A prózai szöveg, mely a *Világ* 1915. augusztus 8-i számában jelent meg. A *magyar Svájc* címen, a sikerült francia fordításban ércesebb csengést kap és egyetemes távlatokba illeszkedik. Lovag Ádám pontosan és hűen, a szövegbe fo'tott indulatot, keserűséget és gúnyt is érzékeltetve tolmácsolta Ady kemény prózáját. — A másik Ady-szemelvény a *Több bizodalom vágya* című költemény a *Halottak élén* kötetből. Tudomásunk szerint ez az első Ady-vers, mely francia fordításban, francia folyóiratban megjelent (noha Ady jelentőségéről már méltóképpen írt Révész Andor a *Revue des Études Littéraires* 1912. évf. 6. számában). Lovag Ádám Ady-versfordítása kevésbé ötletes, mint pl. Szép Ernő versének az átültetése vagy mint a később következő Dutka-versé; főleg a két utolsó sor fordítása modoros és nehézkes.

*Mint ragyogna az én jó magyarságom
S tagadnám minden átkom,
Minden csunya Jövő-gondot kivetnék
Csak egy kicsit hihetnék.*

*Que ma beauté hongroise resplendirait
Toutes mes malédictions je retirerais,
Je chasserais les vilains soins d'Avenir
Si un peu plus croyant je pouvais devenir.*

Mint hogy e költeményt Lovag Ádám a *Világ* 1914. augusztus 1-i számában megjelent, három részből álló *Távol a csatától* c. elmélkedésből vette, önkényesen hozzáfűzte az aforizmaszerű harmadik-prózai-részt, mely mintegy értelmezi a költeményt: »Miért nem lehet? — Okvetlenül folytatódni fog az Élet — miért nem lehet halál nélkül egyszerű alvással megvárni a mostani dolgok végét?»

Ady után »két szocialista költő« mutat be a szerző: *Peterdi Andortól* az *Altass el, édesanyám* c. költemény első versszakát közli sikerült, hangulatos fordításban (magyarul: Peterdi Andor *Költeményei* 1904—1918. II. k. 75. l.), *Benjámin Bélától* pedig a *Halott ezred* (Le régiment mort) c. terjedelmes költeményt, melynek eredetijét nem ismerem. A Peterdi-fordításban különösen figyelemre méltó, hogy a költemény tartalmának vagy hangulatának eltorzítása nélkül szabadabbá és hajlékonyabbá teszi a francia szöveget a főnévi igeneves szerkezet alkalmazása révén. Ime:

*És most nem szabad hallani, nem szabad látni
Csak várni, várni,
És most nem szabad riadni, nem szabad félni,
Csak nézni, nézni,
És most nem szabad nevetni, nem szabad sírni,
Csak bízni, bízni,
És csüggni az életen, mint alma a fán,
Altass el, altass el, édesanyám.*

*Ne rien écouter, ne rien voir,
Attendre, attendre,
Ne pas avoir peur, ne pas s'émouvoir,
Regarder, regarder,
Supprimer les larmes, supprimer le sourire,
Espérer, espérer:
Pendre comme une pomme sur la branche de l'Avenir.
Ah ! fais-moi, ma mère, fais-moi dormir !*

Juhász Gyulától egy, franciául különösen szépen hangzó, baudelaire-i dallamot megzendítő szonettet közöl Rodin Gondolkodójához (Au Penseur de Rodin) címen; e Juhász-szonett magyar szövegét, mely első ízben a *Világ* 1916. január 16-i számában jelent meg *A Gondolkodó* címen, nem tartalmazza sem a Páku Imre szerkesztette Juhász Gyula Összes versei kötet, sem a Tolnai Gábor gondozásában megjelent Juhász Gyula Összegyűjtött versei.

Dutka Ákosi is meleg szavakkal mutatja be a fordító, olyan költőként, akinek több mondanivalója is lenne a világ számára, mint az a költemény, melyet tolmácsol tőle, *Az yperni Krisztus előtt* c. ballada, s melynek franciára fordítása során számos szerencsés és szellemes formai megoldást alkalmaz; (magyarul a *Cédrusfa csellón* c. kötetben, 109. l.).

Kosztolányi Dezsőtől a *Mák* c. kötetben megjelent *Szentbeszédet* ülteti át, lendületesen, az eredeti formát követve. — *Franyó Zoltántól Pénitence* (Bűnbánat) címen közöl költeményt, amelyet nem ismerek.

Befejezésül Lovag Ádám a saját költeményei közül fordít le egyet, az *1915* (*Szerellem?*) címűt, mely eredetileg a *Hét* 1915. május 23-i számában jelent meg s melyet a Vígyszínházban rendezett háborúellenes irodalmi esten Varsányi Irén adott elő. Mivel ritkán fordul elő, hogy magyar költő saját maga tolmácsolja művét idegen nyelven, nem érdektelen e fordítás néhány tanulságának megállapítása. Először is sokkal szabadabban bánik a saját szövegével, mint más költőkével; míg ugyanis — miként már kiemeltük — a többi költemény eredetijét gondosan tiszteletben tartja, a sajátján tetszés (és költői szükség) szerint változtat. Általánosabb érvényű tanulság az, hogy a francia változat feloldottabb, árnyalatosabb, gazdagabb, színesebb; a magyar költemény szenvedélyes, szétesett, zilált; a francia kiegyensúlyozott, nyugodt, logikus. Ami magyarul újszerűen, sőt bántón hat, az a francia szövegben tisztelet-tudóan illeszkedik a szimbolista hagyományhoz. Íme például a hatodik versszak:

*Mintha a világnak szíve én volnék
minden szenvedés énram omlnék,
minden sebből az én vérem folynék —
fájdalom vára vagyok.
Minden gonoszság súlyát én érzem,
minden botorság kínszenvedésem ...
És rá gondolok.*

*Et comme si je devenais le coeur de ce grand monde,
Comme un torrent de toutes ses douleurs m'inonde,
Je sens la brûlure de toutes ses hontes,
L'apogée de ma tourmente éternelle.
Et je sens couler mon sang de toutes les blessures,
Ma respiration même me semble un lâche parjure ...
Et mes pensées vont vers Elle.*

Fél évvel később, 1917 júniusában újabb versfordításokat közölt Lovag Ádám, ezúttal a *Le plus grand monde* (A nagyobb világ) c. polgári haladó szellemű folyóiratban, melynek ez volt a második és utolsó száma. E változatos tartalmú kiadvány, melyben meglepően sok a magyar anyag s melynek munkatársai közt feltűnik D. Z. Manuilskij és A. V. Lunacsarszkij is, két magyar költeményt mutat be sikerült fordításban, a kötetet bevezető „Fájdalom és lázadás antológiájának” részeként: *Babits Mihálytól a Fortissimot* és *Keleti Artúrtól a Sirató ének 1915-ben* című, akkortájt méltán népszerű érzelmi és érzékeny tiltakozást a háború ellen.

*

A költő, aki ily hiteles fordításokkal hirdette a magyar költészet háborúellenes szellemét 1916-ban, már a szülői házból hozta magával a francia nyelv ismeretét: apja, az 1848–49. forradalom idején hazánkba került lengyel szabadságharcos, fiával az anyanyelvén kívül főleg franciául beszélt. Lovag Ádám, akinek a családi neve Glazewski volt, 1911-ben kezdett írni: cikkei jelentek meg az Erdélyi Lapokban, a Pesti Naplóban, a Világban, a Népszavában, a Nyugatban (1912-ben egy »ausztráliai csodatáncosnőről«, akiben Lovag Ádám az akkori új embertípus művészi kifejezőjét bírálja, 1915-ben Verhaerenről és 1916-ban genfi tapasztalatairól és olvasmányairól) — és a Hétben. A Hétbe írt cikkei közül a mi szempontunkból különösen figyelemre méltó az a beszámolója, melyet 1916 januárjában közölt *Idegen földön — franciák között* címen s melyben lausanne-i megfigyeléseit foglalja össze, kb. az ismertetett tanulmányának és fordításainak készítésével egyidőben.

Egyébként Lovag Ádámnak nemcsak az a jelentősége a magyar irodalomban, hogy jelentős modern költőinket ő fordította első ízben franciára és hogy fontos nemzetközi fórumon (szelleme és jellege szerint egyaránt nemzetközi folyóiratban) mutatta be háborúellenes költészetünket, hanem az is, hogy — miként a *Hét* 1914. évf. 21. számának névtelen kritikusa írja — ő volt »az első magyar futurista költő«. 1914-ben ugyanis *Lovag Ádám első versei* címen kiadott egy mérsékelt költői igényességgel írt versgyűjteményt. Ennek darabjait ő maga is a magyar futurista költészet, »az igazi, a jogosult futurizmus« elindítóinak szánta. E kis kötethez, mely ma már irodalmi ritkaságnak számít s mely különös módon nem található egyik könyvtárunkban sem (Kozocsa Sándor: *Magyar könyvészet 1911–1920 c. összeállítás* azonban regisztrálja), — *Gulácsy Lajos* készített címlapot és illusztráló rajzokat, elő-

szavát pedig *Karinthy Frigyes* írta, ugyancsak új költői irány keresőjét üdvözölve Lovag Ádámban, aki nemcsak magyar, hanem francia és angol költeményeit is közölte kötetében. »Programot jelent bé — írja Karinthy előszava Lovag költészetéről — és úgy látszik, szükség van programra, mert egy paradox esztétikai fölfogást kell magyaráznia: eddig azt hallottuk, a költészet onnan származik, ahonnan ismeretlen vágyaink, boldogságunk és boldogtalanságunk minden oka — az ismeretlen természetből, mely mondatik ösztönnek. Ön a verset a tudat és megismerés villanyfényében hívja elő — ez is kísérlet és ki kell várni, mit hoz nekünk. Bármi a cél — áldott legyen minden kísérlet, mely új lehetőségeket feszeget — s még ha ismert tájakra vetődik is, idegen csapáson, az erdőirtó — áldottabb és teljesebb lesz az ő verejtékétől az az ismert vidék. Ön aranyat akar csinálni, látom — bízom benne, hogy közben rábukkan a puskaporra.«

Lovag Ádámból azonban hiányzott a költői ihletettség és a magasabbrendű elszántság ahhoz, hogy új irányt, új formákat, új képeket, új nyelvet teremtsen. Költeményei kezdetlegesek, bágyadtak, dadogók. Amde áthatja őket az a szemlélet, amely költőjüket később a magyar irodalom szociális tartalmának és háborúellenes szellemének a közvetítőjévé teszi. Így ír:

*Haragszom arra,
ki modern mecsétben
klasszikus verseket ír,
míg sívár kültelken
ezer éhes asszony,
rongyos gyermek,
a nyomortól
csúnya szavakat kiáltoz
és görcsös könnyeket sir!*

*Szép selymes,
igazgyöngyös asszonyom,
van önnek szíve
örülni egy szép szonettnek,
mikor a pincelakásban
a varróleányiának
— akárcsak ön,
oly szép volt, mint gyermek, —
nincsen már színe:
arcáról a szükség leszedte
(míg ön álmodott, ő sirt
— egykor a park homokjában
együtt nevettek —)
a nemrég még közös
gyermeki píri!?*

*És ön, ápoltkézű esztéta,
a grand art pápája,
nem gondol ön néha
ama híres babyloni falra,
melyre tüzes betűkkel volt írva:
»Mene, tekel, ufárszin!«
És ugy-e megharagszik,
ha mai nyelvre fordítom profánul:
»Amíg van ember, ki szenved,
ne legyen, ki bámul!«*

Ügylátszik, Lovag Ádámnak fejlett önkritikai érzéke volt, a világháború után abbahagyta a versírást (sajnos, a fordítást is) és haláláig — 1945-ig — banktisztviselőként dolgozott.

STOLL BÉLA

ADATOK

I. Az Árgirus széphistóriához

1. A széphistória szerzőjének neve. Mint ismeretes, a szerző nevét csak a széphistória versfőiből ismerjük. Toldy Ferenc a versfőket Gergei Albertnek, vagy Görgői Albertnek olvasta, majd Volf György (Hogy hitták az Árgirus szerzőjét? EPhK 1882. 135–140. 1.) a szerző nevét Gyergyai Albert-ben állapította meg. Két ponton módosította az addigi névmegállapítást. Egyrészt figyelembe vette, hogy a 9. és 12. versszakok Gy betűvel kezdődnek, másrészt a 13. versszak 1. szavánál néhány kései kiadás szövegét fogadta el helyesnek. (Az